

לקט פניני הרב

על

פרשיות השבוע

ספר בראשית – פרשת נח

מאת

הרב יוסף דוב הלוי

סולובייצ'יק זצ"ל

נאסף ע"י מנחם יהודה נוסבאום

מ--:

מסורה – מאסף תורני - איחוד הקהילות החרדיות באמריקה

בית יצחק – קובץ תורני – ישיבת רבנו יצחק אלחנן

YU Torah

ספרי הרב צבי שכטר שליט"א:

נפש הרב

מפניני הרב

דברי הרב

ומעוד מקורות כפי שצוין בראש כל קטע שנלקט

ירושלים תובב"א

תש"פ

(א) בראשית פרשת נח פרק ו
(יא) ותשחת הארץ לפני האלקים ותמלא הארץ חמס:

מתוך: פרקים במחשבת הרב חלק א – עמ' קטז-קיז

גזל – החטא הקדמוני

על דור המבול נאמר: "ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס" (בראשית ו, יא). חכמינו הגדירו את המונח "חמס" כחטא הגזל. מדוע כינתה התורה את שיא השחיתות של הדור הזה בשם חמס? וכי לא היו אשמים בפשעים חמורים יותר, כגון עבודה זרה, שפיכות דמים וגילוי עריות? ממש אותה השאלה אפשר לשאול ביחס לעיר החטאים נינוה, אשר נידונה לחורבן. אחרי אזהרתו של יונה עורר המלך את העם לתשובה: "וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם" (יונה ג, ח). ושוב, מדוע נבחר דווקא החטא של חמס מתוך כל יתר מעשי השחיתות? באותו אופן אנו מבקשים בתפילת נעילה ביום הכיפורים סליחה ומחילה מאת ה' על כל עוונותינו, "למען נחדל מעושק ידנו". איננו מתחייבים לחדול מאכילת טריפה, מעבודה זרה, מביצוע מעשי תועבה או מאיזה שהוא סוג אחר של חטאים. הרי קיימות כל כך הרבה עבירות – כגון אלה שאנו מונים בווידיוי של "על חטא" – שאפשר היה להזכיר! התשובה היא, שבכל חטא כלולה גם מעין גניבה. כאשר אנו נהנים מדבר אסור, הרי לאמיתו של דבר אנו לוקחים מה שאינו שייך לנו. את הרעיון הזה אפשר להרחיב עוד יותר. אם אנחנו משתמשים בלשונונו כדי להוציא דבר דיבה, אנחנו מאבדים בעצם את הזכות להמשיך ולהשתמש בה. כאשר ידינו עוסקות במעשים לא כשרים, או עינינו מסתכלות בתאוותנות, או שכלנו משמש לביצוע מעשי רמאות, או רצוננו החופשי משמש אותנו לבחירת הרע – הרי כתוצאה מכך אנו מאבדים את הזכות להשתמש

באיברים ובכוחות הנפש האלה. "הנשמה לך והגוף פעלך" אנו אומרים בסליחות. בברכות השחר של כל יום אנו מודים לה' על שהעניק לנו את כושר הראייה, העמידה הזקופה, ההליכה, ההבחנה בין טוב לרע, הרצון החופשי והיכולת לשמור את מצוותיו. כל מה שאנחנו ביהירותנו מכנים "שלנו", הוא לאמיתו של דבר "שלו". רשאים אנו להשתמש במתנות האלה על תנאי, בתקופת חייו, בהסכמתו של ה' ובהתאם לתנאיו הוא בלבד. בו ברגע שאנו חוטאים, איבדנו את הזכויות והן בטלות. כל שימוש נוסף בהן הוא בלתי חוקי, מעין גניבה. המתנה הגדולה, שהתשובה מעניקה לנו היא, שהודות לה אנו רשאים לרכוש מחדש את זכויותינו על חייו, על כישורינו וליהנות שוב כחוק ממתנות החיים.

כל מעשה חטא נובע משלילת האדנות של הקב"ה, משלילת זכותו להגביל ולסרב. האדם המודרני במיוחד טוען שהוא חופשי, ושכל הסייגים הם למעשה כפייה וגורמים נזק. לעומת זאת אדנותו של ה' דורשת מן האדם שיהא שפל רוח לפני אלהיו ויכיר בריבון המעניק לו את כל טובותיו⁵. זה העיקרון הבסיסי אשר ביסודן של הברכות שאנו מברכים לפני שאנו עומדים ליהנות מכל הטוב שבעולם הזה⁶. החיים הם מתת שמים וזכות, שמותר לנצלה למטרות של קדושה בלבד. בשעה שאנחנו מוותרים על זכותנו ליהנות הנאות בלתי מוגבלות, אנו מכירים למעשה בכוח עליון, המושל בכול והכול שלו.

5 "ולמה ציוה אותו הקב"ה שיאכל מכל עץ הן ומע ממנו אחד מהם? כדי שיהא רואה אותו תמיד וזוכר את בוראו ומכיר שעול יוצרו עליו ושלא תהא רוחו גסה עליו" (מדרש תדשא).

6 "כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גזל להקב"ה" (ברכות לה ע"ב).

ב) בראשית פרשת נח פרק ח

(כא) וַיִּרַח ה' אֶת רִיחַ הַנְּיִיחֹחַ וַיֹּאמֶר ה' אֵל לִבּוֹ לֹא אֶסְף
לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יַצַּר לֵב הָאָדָם
רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא אֶסְף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי פֶּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי:
(כב) עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקִצִּיר וְקָר וְחָם וְקִיץ וְחֹרֶף
וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ:

מתוך: עמודו של עולם – עמ' צה-צו

כִּי יַצַּר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו

עם סיום סיפור בריאת העולם מגלה לנו התורה דבר מדהים עד מאוד: "ורא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום, וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו" (בראשית ו, ה-ו). העולם לא הגשים את תקוותיו של הבורא ואת רצונו. הוא מרד ביוצרו, השחית את עצם ברייתו ונעשה לעניין זדוני. ה' ניחם כי ברא את העולם. הוא התאכזב ממעשה ידיו, התפכח כביכול מאשליותיו. כאשר האֱלֹהִים העיף מבט בעולם בימיו של נח, הוא גילה כי לא היה זה העולם שכרא. הוא נעשה מושחת ומזוהם, משופע ברוע מוסרי ובחוסר התחשבות.

באיזו דרך פעל האֱלֹהִים כדי לזכך את העולם, לטהרו ולנקותו מכל רוע? הוא העניש את כל היצורים החיים על ידי השמדתם במבול. כל היצורים החיים נועדו לשרת את האדם; אם אין אדם בעולם, אין בהם כל צורך. נח נצטווה אפוא למלא שליחות מקודשת הזוה לזו שהוטלה על אברהם. בניין התיבה מסמל את הקריאה שהופנתה לנת, לאסוף ולבנות חברה חדשה. והנה, אלו ששרדו וחיו לאחר אותו אסון טבע נורא, לא שיפרו את דרכיהם; האדם לא נגאל. הוא נותר

רשע כבני האדם שחיו קודם למבול. העונש, חמור ככל שיהיה, לא השיג את מטרתו הראויה. האדם המשיך לנהל אורח חיים בהמי, ויצרי לבו נותרו מרושעים. רעיון ההיטהרות והזיכוכ לא התממש באמצעות המבול; הוא לא גאל את האדם מן החטא ומן הרוע. על כן החליט ה' שעונש חסר רחמים לא יושת עוד כדי לזכך את הבריאה מן הרוע. "ויאמר ה' אל לבו לא אספ לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אספ עוד להכות את כל חי כאשר עשיתיו" (בראשית ח, כא).

איך אפוא יוכל האדם לתקן את דרכיו? כיצד יוכל עולם חדש להיכרא? כיצד ישתפר האדם וייעשה לבן תרבות? התערבות מיידית וחסרת רחמים של האֱלֹהִים הוצאה מכלל אפשרות כדרך של השפעה על התנהגותו של האדם, וזאת משום שהיצר הרע הוא חלק מן הטבע שחננו בו האֱלֹהִים.

אנו ממשיכים לאחר מכן וקוראים: "עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום וליילה לא ישבתו" (שם, פסוק כב). מה הקשר בין הפסוק הקודם בדבר טבעו הרע של האדם לבין פסוק זה המדבר בשגרה הקבועה והבלתי משתנה של הטבע? כשם שאין דילוגים פתאומיים או שינויים פתאומיים בתהליך הקוסמי, כך אין דילוגים בטבעו של האדם. אסון גדול, אפילו הוא בעל ממדי ענק כמו המבול, איננו יכול להשפיע השפעה גואלת על האדם, שהוא מעצם טבעו רע ואכזר.

ג) בראשית פרשת נח פרק ח
(כב) **עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְחֹם וְקֹיץ וְחָרֶף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ:**

מתוך: ימי זיכרון – עמ' קז-קח

"לא ישבותו"

בחוקי הטבע אין האדם יכול לשנות הרבה. תמיד העולם סובב הולך סביב לשמש, הנהרות זורמים, מהלכי הגאות והשפל של הימים חוזרים על עצמם בקביעות, העצים פורחים ונובלים. כל אלה מתרחשים ונעשים על פי צו הבורא, בין לרצונו ובין שלא לרצונו של האדם. "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וחרף וחם וקֹיץ וחרף ויום ולילה לא ישבותו" (בראשית ח, כב) – אך צו הלאו "לא ישבותו" אינו חל על צו העשה "ותאמר: שובו בני אדם!" אלא: בני אדם – עשו תשובה. דעו, כי על המחשבות והרגשות שלכם, על האישיות והמצפון שלכם אין "לא ישבותו" חל כלל, אלא קרי בהם דווקא "ישבותו" – לאמר: "וקור" – הנה הלה קופא מקרירות והאדם מלא רוח אכזריות, ולפתע פתאום: "וחום" – חם בנשמה, הלב דופק בקצב אחר; הנה "וחורף" – חיים של ירידה, אנוכיות ונוקשות, חיים שבהם נשמת האדם נובלת כעלים בשלכת הסתיו, ולפתע: "וקיץ" – הכול פורח, הכול טובל בתפארת; הנה "ולילה" – חושך סביב סביב, האדם תועה ומאבד דרכו בתוך היערות העבותים, ורגע לאחר מכן: "ויום" – אור מוצף שמש פז. באחת: חיי הנפש של האדם סובבים על הציר המרכזי: וקר וחם, וקיץ וחרף, ויום ולילה – ישבותו".

פרשת "ברכה וקללה" עוסקת בחטאים נסתרים גם בני נח חייבים על החטאים הללו

השיישר דחוק - שנתן הנאון הרב ייד סוסבייניק וציל במסגרת "ידחי כחוי",
בחודש אלול תשליב. עוסק בטשא "ברכה וקללה" שבפרשת כי תבוא (דברים כ"ז: יא-טו)

שואל הרב: מהו הצד השווה שבכל הקללות הללו?

דברי תשובתו, מביא הרב

את דעתו של רבי אברהם אבן-עזרא: "וטעם (=והסיבה) להזכיר, אלה י"א עבירות, בעבור שיוכל לעשותם בסתר". לדוגמא: המלה "בסתר" מופיעה בקללה הראשונה - "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, תועבת ה' מעשה ידי חרש ושם בסתר". בדומה לזה, מפרש את הפסוק: "ארור מקלה אביו ואמו", שפירוש הביטוי "מקלה", שמקלל אביו ואמו בלבד, דהיינו במחשבה ולא במעשה. בדור הדבר, כי האדם שעובר על האיסורים הללו (של 11 הקללות) בגלוי, או הוא נענש בארבע מיתות בית דין (וכך כתב גם הרמב"ן), וכוונת התורה להדגיש, כי המדובר שהעבירות נעשות בסתר, ואז חלות עליו הקללות.

השאלה היא: האם העבירות הללו, חלות ושייכות גם אצל בני נח?
התשובה -

אפשר להכליל כל עבירה המוזכרת בפרשתנו, במסגרת שבע מצוות בני נח. נתחיל באחת מהן: "מקלה אביו ואמו" - ישנם פוסקים ראשונים הסוברים, כי בן נח, גם הוא חייב בכבוד אביו ואמו. הרב מביא הוכחה כדעת הפוסקים הללו בהזכירו את דברי הגמרא (קידושין ל"א ע"א): "בעו מיניה מרב עולא (=שאלו את רב עולא): עד היכן [מצוות] כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו, מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון- ודמא בן נתינא שמו. פעם אחת ביקשו חכמים פרקמטייא (=סחורה) בששים רבוא שכר (כלומר: היתה לו עיסקא מסחרית שיכול להרויח ממנה ריוח גדול מאוד), והיה מפתח (=של מחסן הסחורות) מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו". ראייה נוספת, מדברי המדרש (בראשית רבה, פרשה פ"ב, י"ד): "והרי הדברים קל וחומר, מה אם עשיו הרשע, שלא היה בידו מצוה אחת, על-ידי שהיה מכבד את אביו, היו מלכויות ושלטונות רצות להידיבק בו...". בדומה לזה, מוזכר במדרש אחר (בראשית רבה, פרשה מ"ו, ד'), המשבח את עשיו על שכיבד את אביו יצחק, בהביאו לו מאכלים מצידו אשר צד בשדה. נזכיר מאידך, את דברי התוס' (נזיר דף ס"א ע"ב) בד"ה מי שמוזהר, שכתבו: "אבל עובד כוכבים לא מוזהר", דהיינו שהגוי אינו מחוייב בכבוד אב ואם.

שבע מצוות בני נח

ט:א) ויברך אלקים את נח ואת בניו, ויאמר להם: (א - רמז לאיסור ברכת השם) פרו ורבו, ומלאו את הארץ: (ב - נשיאת פרי (בריא): רמז לאיסור גילוי עריות)

ט:ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, ועל כל עוף השמים, (ג - השלטון: רמז לדינים)

בכל אשר תרמש האדמה, ובכל דגי הים: - בידכם נתנו:

ט:ג) כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה: פירק עשב נתתי לכם את כל:

ט:ד) אך בשר בנפשו, דמו לא תאכלו: (ז - אבר מן החי)

ט:ה) ואך את דמכם לנפשותיכם - אדרש: (ה - איסור רצח)

מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשֶׁנּוּ. וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשֶׁנּוּ אֵת נַפְשׁ הָאָדָם: (י - דרישת דם החיה: רמז לאיסור גזל)

ט:ו) שפך דם האדם - באדם דמו ישפך: כי בצלם אלקים, עשה את האדם:

(ז - צלם אלקים: רמז לאיסור עבודה זרה)

ט:ז) ואתם, פרו ורבו, שרצו בארץ, ורבו בה:

מתוך: בשם אומרם - עמ' עה-עח

דברים פרשת כי תבוא פרק כז

יא) ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר:

יב) אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים בעברכם את הירדן שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן:

יג) ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי:

יד) וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם: ס

טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו כל העם ואמרו אמן: ס

טז) ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן: ס

יז) ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן: ס

יח) ארור משגה עור בדרך ואמר כל העם אמן: ס

יט) ארור משה משפט גר ותום ואלמנה ואמר כל העם אמן:

כ) ארור שכב עם אשת אביו כי גלה פנה אביו ואמר כל העם אמן: ס

כא) ארור שכב עם כל בהמה ואמר כל העם אמן: ס

כב) ארור שכב עם אחתו בת אביו או בת אמו ואמר כל העם אמן: ס

כג) ארור שכב עם חתנתו ואמר כל העם אמן: ס

כד) ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן: ס

כה) ארור לקח שחד להכות נפש דם נקי ואמר כל העם אמן: ס

כו) ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן: פ

יש לנו להתבונן עתה, באיזו מסגרת, נוכל לשלב את מצוות כיבוד אב ואם של בן נח, לייחס אותה לשבע מצוות בני נח? נקדים - לפני התשובה - לכתוב את שבע המצוות הללו: (א) עבודה זרה. (ב) ברכת השם. (ג) שפיכת דמים. (ד) גילוי עריות. (ה) גזל. (ו) דינים. (ז) אבר מן החי. הרב זצ"ל סובר, כי יש לכלול "כיבוד אב ואם" של בן נח במצוות "דינים".

ישנה מחלוקת בין הרמב"ם לבין הרמב"ן, במשמעות המלה "דינים".
הרמב"ם כותב (הלכות שופטים פרק ט'

הלכה י"ד): "וכיצד מצווים הם [= בני נח] על הדין? חייבים להושיב דיינים ושופטים בכל פלך ופלך [מחוז], לדון בשם מצוות אלו, ולהזהיר את העם". וכתב עוד (שם): "ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו, יהרג בסיף. ומפני זה, נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו, ולא דנהו". נמצא, שהרמב"ם סובר, כי המלה "דינים", פירושה דיינים. לכן, הוא גם הדגיש, כי "חייבים להושיב דיינים... לדון בשם מצוות אלו".

הרמב"ן חולק על דברי הרמב"ם הללו, בכתבו בפרשת וישלח (בראשית ל"ד י"ג), על הפסוק: "ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו". שואל על זה הרמב"ן: "ואיך עשו בני יעקב הצדיקים, המעשה הזה - לשפוך דם נקי?" בהמשך, הוא מצטט את דברי הרמב"ם הנ"ל, וכותב עליהם: "ואין הדברים הללו נכונים בעיני". לאחר-מכן, כתב: "ועל דעתך, הדין שמו לבני נח - בשבע מצוות שלהן - אינם להושיב דיינים בכל פלך ופלך בלבד, אבל ציוה אותם בדיני גניבה ואונאה ועושה... וכיצא בהם, כענין (= בדומה) הדין שנצטוו ישראל". ממשיך הרמב"ן לכתוב, כי בעצם, אנשי שכם, אינם חייבים להרג, בעוון גזילת דינה בת יעקב, מכיון שמצוות "דינים", היא מצוות עשה, ולא חייבים עליה מיתה. וסברת הרמב"ן, על עוונם של אנשי שכם, מוזכרת בהמשך: "...אבל ענין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים, ודמם חשוב להם כמים, רצו להנקם מהם...". ובביאור לדברי הרמב"ן - בחומש "תורת חיים" (הוצאת מוסד הרב קוק ירושלים), כתוב: "כלומר, בני יעקב דנו אותם בהריגה, לא מצד מעשה זה, אלא שבלאו הכי ידעו, שעברו על שבע מצוות בני נח, ובן נח נהרג בעד אחד ובדין אחד, ובלא התראה. ויעקב חשש, שמא גרי אמת הם, וכוונתם בהמול להם כל זכר, היתה לשם שמים".

למדנו מכל זה, שהרמב"ן סובר, כי משמעות המלה "דין", דין ומשפט, ולא כדברי הרמב"ם הסובר, שפירוש המלה "דין" - דיינים ושופטים. ונדגיש עוד, כי לפי דעת הרמב"ן, המושג "דין" פירושו המערכת הכללית של כל החוקים והמשפטים. הרב משתמש בביטוי דומה - "אזרחות". בדומה לזה, כותב הרמב"ן

בהשגתו על "ספר המצוות" להרמב"ם (שורש י"ד): "והנראה בזה לומר, שנוהרו בני נח במצוות שלהם, בכללות ולא בפרטים. כלומר, שנאמר להם בעריות, על דרך משל, כמו 'איש איש', אל כל שאר-בשרו לא תקרבו', אל האם ואל אחות מן האם... וימנה אותם, מפני זה, מצוה אחת. אבל בישראל, שריבה בהן לאוין ומניעות, מאחר שהזהיר על כל [עבירה] אחת בלאו נפרד, ימנו מצוות רבות". כלומר: אצל בני נח, בעשותם העבירות של העריות, למשל, הם מחוייבים רק בעבירה אחת, כי הצטוו ציווי אחד בלבד, על כל העריות. מאידך, בני ישראל שהצטוו על כל עבירה של העריות בלאו נפרד - לכן, על כל עבירה ועבירה, נענשים בנפרד. יוצא מכל זה, שאכן ברור הדבר, מדוע סובר הרב, כי מצוות כיבוד אב ואם, נכללת באחת מהמצוות שלהם - מצוות "דינים".

בהמשך הדברים, אומר הרב, כי לכל "ארור" המוזכר בפרשת כי תבוא, יש בצורה מקבילה, אחת משבע מצוות בני נח. הציווי הראשון: "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה" - ודומה לו, מצוות בני נח - איסור עבודה זרה. השני - "ארור מקלה אביו ואמו", מקבילה לו מצוות "דינים". ה"ארור" השלישי - "ארור מסיג גבול רעהו", מקביל למצוות הגזל. הרביעי - "ארור משגה עור בדרך", בדומה למצוות דינים. הציווי החמישי: "ארור מטה משפט גר, יתום ואלמנה, מקביל למצוות דינים. הששי, השביעי, השמיני והתשיעי - "ארור שוכב עם כל בהמה... עם אחותו... עם חותנתו" - מקבילים למצוות עריות. הציווי העשירי: "ארור מכה רעהו בסתר", מקביל למצוות "דינים". האחד-עשר - "ארור לוקח שוחד...", דומה ל"דינים". בדברי אלה, מתייחס הרב לאחד-עשר איוריים בלבד, והוסיף, כי לעת-עתה, איננו מתייחס ל"ארור" ה-12. "ארור האיש אשר לא יקים את דברי התורה הזאת".

העובר על החטאים הללו מעיד על עצמו שהוא צבוע

ישנם מפרשי התורה, שמדגישים בדבריהם, כי כל המצוות הנ"ל, נעשו בסתר, וכך כתב הרשב"ם, על הפסוק: "יושם בסתר" - כל האזרחים שנים-עשר, כנגד שנים-עשר שבטים. וכולם עבירות שרגילים להיות יבסתר' הם, כמו שאמרש כולם, חוץ משנים, שרגילים להיות פעמים בגלוי, ופעמים בסתר, והן: עבודה זרה וימכה רעהו...". הרב שואל, אפוא: מדוע בעצם, התורה מתבטאת במלה "ארור", דוקא על מצוות שהן בסתר? התשובה היא: בעת שאדם עובר על מצוות התורה בסתר, אז הוא עובר על איסור נוסף, והוא עוון הצביעות. דהיינו: שאותו אדם, "אין תוכו כבדו". כלפי חוץ, אדם זה, מראה על עצמו, כאילו הוא שומר על מצוה קלה כבחמורה, ואילו בעת שאין אדם רואהו, הוא מסוגל לעבור על כל העבירות שבתורה. ענין זה דומה לאיסור "גניבת דעת", אלא שהמושג "גניבת דעת", נאמר בכל הקשור לדיני ממונות.

(ה) בראשית פרשת נח פרק ט
(ד) אֶךְ בֶּשֶׁר בִּנְפֹשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:

מתוך: בית יצחק מס' לז [תשס"ה] – עמ' כט-ל

אבר מן החי: כשלמדנו (בשנת תשי"ט) הסוגיא בסנהדרין (נט.). בקשר לאמ"ה ודם מן החי לבני נח, סיפר לנו רבנו גדלהלן: בהסכמת הגאון בעל שואל ומושיב להסי' עטרת תפארת ישראל (עמ"ת) נזאת הג"ר ישראל סאטינאכער (שהיה כתלמידיו הבעש"ט), הזכיר (בין השאר) בשם חותנו, שאנשי העיר סאטינאב סיפרו כי הגאון בעל שאגת אריה עבר פעם דרך עירם, וצלחה עליו (על הר"ר ישראל הנ"ל) רוח גבורה, וחכה את האריה בימי השלג, כדרשת חז"ל.

וכוננו לרמוז להגמ' בכרכות (י"ח), שפסוק זה (בס' שמואל) מרמז על גדלותו של בניהו בן יהוידע בלימוד התורה, ואף כאן, מעשה שהיה כך היה, שהיה השאג"א נוסע שמה על הכביש, ומחכת ריבוי השלגים הוצרך ללון שם בעיר סאטינאב, והר"ר ישראל הנ"ל הקשה לו קושיא חזקה שלא היה יכול ליישבה, ולזה קרא הג"ר יוסף שאול נאטאנאוואן - הכה את האריה, ותוכן הקושיא חי' גדלהלן: בחולין (קב:): נחלקו ר' יוחנן ור"ל בגדר האיסור רבשר מן החי, אם נלמד מהפסוק של אבר מן החי או מהפסוק של טריפה, וקיי"ל להלכה כר' יוחנן שנלמד בקרא דטריפה (עי' רמב"ם פ"ד מהל' מאכ"א ה"י).

ועפ"י קשה מה שפסק הרמב"ם לגבי בן נח (פ"ט מהל' נלכים ה"י) שכן נח חייב על אבר מן החי וגם על בשר מן החי, דבשלמא אילו היה פוסק כר"ל שבשר מן החי נלמד בקרא דאבר מן החי, היה מובן מ"ט נהג אף לגבי בני נח, אבל מאחר שפסק כר' יוחנן, שבשר מן החי איסורו בתורת טריפה, ואצל ב"נ פשיטא שלא נהג איסור טריפה, מ"ט אסור להם לאכול בשר מן החי.

וביישוב הקושיא אבר רבנו בשם אביו הגרמ"ס, דיעווי"ש עוד ברמב"ם הנ"ל (הל' נלכים) שאף שבישראל אין לוקים אלא על כזית של בשר מן החי, אצל ב"נ חייב על בשר מן החי בכלשהו, שלא ניתנו השעורים אלא לישראל בלבד. והנה גדר אבר מן החי היינו עצם שלם עם בשר וגידי, ומאחר שלא ניתנו שיעורים לב"נ, כל כלשהו של בשר מן החי מהווה חצי שיעור מאיסור אבר מן החי.

(ו) בראשית פרשת נח פרק ט
(ד) אֶךְ בֶּשֶׁר בִּנְפֹשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:
(ה) וְאֶךְ אֶת דְּמַמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם:
(ו) שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹךְ כִּי בְּצַלְם אֱלֹקִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:

מתוך: עמודו של עולם – עמ' צח

מצוי באדם פוטנציאל אדיר לעשות את הטוב

לאחר המבול החל האֱלֹהִים לגלות לאדם את המערכת המוסרית, את יסודות הסדר החברתי התרבותי. "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו... ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש... מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם. שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אֱלֹהִים עשה את האדם" (שם ט, ד-ו). עצם העובדה שהאֱלֹהִים מתחיל לחוקק נורמה מוסרית ומלמד את האדם כיצד לממש אותה מעידה על אמונתו של האֱלֹהִים ביכולתו של האדם למלא אחר החוק ולבסס את עצמו כיצור מוסרי. שאם לא כן, היה גילוי החוק לאדם בבחינת לעג ודוני, שהרי אין גוזרים גזירה על האדם אלא אם כן הוא יכול לעמוד בה. התורה הכינה באורח עמוק את הטבע האנושי; אם ה' אֱלֹהִים נתן לו מערכת חוקים מוסרית, כנראה הוא סבר כי עדיין מצוי באדם פוטנציאל אדיר לעשות את הטוב, למרות פעולותיו המרושעות והמושחתות.

ז) בראשית פרשת נח פרק ט

(יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים זֹאת אֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם

וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם:

(יד) וְהָיָה בְּעֵנְנֵי עָנָן עַל הָאָרֶץ וּנְרָאֲתָהּ הַקַּשֶׁת בְּעָנָן:

בראשית פרשת נח פרק ז

(ז) וַיְבֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ אֶל הַתֶּבֶה

מִפְּנֵי מַי הַמַּבּוּל:

מתוך: מפניני הרב – עמ' שדמ-שמו

הנני מקים את בריתי וגוי ובאת על התיבה וגוי, כיון דא"ל דישתזיב הוא ובנוהי, לא בעי רחמין על עלמא, ואתאבידו. ובגין כך אקרון מי המבול על שמיא, כד"א, כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח. ולפיכך הראהו הקב"ה הקשת בענן, להראות לו שאף על פי שנראה כאילו יש איזו נשמה שאין שום אור גנוז בה כלל, אין הדבר כן. כי בכל ענן אפשר לראות משהו אור, ואפשר לראות אפילו קשת מלאה של אורות. אתה – נח – לא הטרחת את עצמך להסתכל אל תוך פנימיות לבותיהם של בני אדם, לפיכך אני מראה לך את הקשת בענן בשמים. ולזה נתכוון ר"ש בר יוחאי (בכתובות עז): כששאלו לריב"ל, נראתה הקשת בימך, כלומר, האם היה הקב"ה מוכרח להראות לך הקשת בענן שבשמים, או שאתם בעצמכם ראיתם את האור הגנוז בלבבות כל בני אדם. ולזה רמז ריב"ל בברכות (לד): מאי עין לא ראתה אלקים זולתך, זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. דנראה לפרש, דאיתא במדרשים שהקב"ה גנוז להאור של ששת ימי בראשית בעולם הזה, שאינו כדאי שישתמשו בו הרשעים. והיכן גנוז, בלב כל אחד ואחד, ואפילו בלבותיהם של הרשעים, שנראה כאילו אין שמה אור כלל אלא רק חשך וענן. ולעתיד לבוא יצא האור הבהיר הזה מתוך החושך המכסהו, דעננין עולם הבא היינו – שכל הכוחות הטמונים והגנוזים בלב כל אחד ואחד יצאו לאור, ויתקיים מקרא שכתוב, כי מלאה הארץ דעה את ד' וגוי. (מתוך דברי תורה לפרשת נח, תשנ"ד, נכתב ע"י הבחור איתן הולצר, בשם רבנו.)

פרשת נח: והיה בענני ענן על הארץ, ונראתה הקשת בענן וכו'. התורה מתארת את נח כאיש צדיק גדול כאברהם אבינו, היה הקב"ה כורת ברית עמו כמו שכרת עם אברהם. ומדלא עשה כן, שמע מינה, שהיה איזה חסרון אצל נח. ומכח זה דרשו רז"ל על הפסוק מפני מי המבול – שמקטני אמנה היה. וכן דרשו על הפסוק ויחל נח איש האדמה – שעשה את עצמו חולין. והחסרון היה שלא ראה אפשרות של טוב אצל כל רשעי דורו, בניגוד לאברהם, שהתפלל בעד סדום – אולי יש חמשים צדיקים, ואילו נח לא התפלל, כי לא ראה ברשעים אלו שום אפשרות של טוב, וכדכתיב – כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, אותך דייקא – שלא הצלחת כלל לקרב לאחרים. וכן הוא בזוהר, תא חזי מה בין משה לשאר בני עלמא, בשעתא דאמר ליה קודשא בריך הוא למשה ועתה הניחה לי וגוי ואעשה אותך לגוי גדול וגוי, מיד אמר משה, וכי אשבוק דינהון דישראל בניני, השתא יימרון כל אינון בני עלמא, דאנא קטלית לון לישראל, כמה דעבד נח, דכיון דאמר ליה קוב"ה דישזיב ליה בתיבותא, דכתיב ואני הנני מביא את המבול מים וגוי, וכתוב ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה, ואני

(ח) בראשית פרשת נח פרק ט
(ה) וְאֵךְ אֶת דַּמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנֹו
וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם:

מתוך: רשימות שיעורים על מסכת בבא קמא – עמ' פ

הרמב"ן

בפירושו עה"ת (פ' נח פרק ט' פסוק ה') על הקרא "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו" דן בענין זה וז"ל תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר, ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזירת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וצוה כן בבני נח כישראל עכ"ל. ובכן נראה שמשמעות הרמב"ן היא שהתורה הטילה שם רוצח על שור שהמית אדם ולפיכך חייב מיתה. ועוד, שהרי באותו פסוק התורה כוללת אדם רוצח עם חיה ההורגת אדם וכדכתיב "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש, מיד כל חיה אדרשנו, ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם", ומשמע שבין אדם ובין חיה שווים בחלות דיניהם - דהיינו חלות דין רציחה. אך הרמב"ם כפ"ב מהל' השור כנ"ל. חזינן כי על שור שהרג אדם חל

וז"ל השוכר הורג להרוג את חבירו או ששלח עבדיו והרגוהו או שכפתו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתהו חיה וכן ההורג את עצמו, כל א' מאלו שופך דמים הוא, ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בי"ד. ומנין שכן הוא הדין שנא' שופך דם האדם באדם דמו ישפך זה ההורג בעצמו שלא ע"י שליח, את דמכם לנפשתיכם אדרוש זה הורג עצמו. מיד כל חיה אדרשנו זה המוסר חבירו לפני חיה לטורפו. מיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם זה השוכר אחרים להרוג את חבירו, ובפירושו נאמר בשלשתן לשון דרישה הרי דינם מסור לשמים עכ"ל. ובכן אין ראייה מהפסוק הזה שסובר שיש לבהמה ההורגת דין רוצח. ברם למרות שלרמב"ם פירוש אחר בפסוק "מיד כל חיה" בכל זאת גם הוא פסק ששור המדבר שהרג חייב מיתה (רמב"ם פ"י מהל' נ"מ הל"ו). וכן פסק דיני כמיתת הבעלים כך מיתת השור כנ"ל. חזינן כי על שור שהרג אדם חל שם רוצח המחייבו מיתה.

ט) בראשית פרשת נח פרק ט

(יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם:
(יג) אֵת קִשְׁתִּי נֹתַתִּי בְּעָנָן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ:
(יד) וְהָיָה בְּעָנָן עַל הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקִּשְׁתׁ בְּעָנָן:
(טו) וְזָכַרְתִּי אֵת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל בָּשָׂר:

מתוך: עמודו של עולם – עמ' צח-צט – ט:יב-טו

י) בראשית פרשת נח פרק ט

(כא) וַיֵּשֶׁת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָה:

מתוך: על התשועות – עמ' 10

התורה שואפת ללמד את האדם כיצד לנהוג

התורה לימדה את היהודי

כיצד לשמוח ולשתות מתוך אחריות. "וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה" (בראשית ט, כא). לולי השתכר נוח, לא היתה חלוקת האנושות לגזעים ולדתות באה כלל לעולם. האנושות כולה היתה עובדת את האלהים והולכת בדרכיו. כאשר הקיץ נוח משנת השיכורים שבה היה שקוע וגילה מה עשה לו בנו הקטן, קילל את כנען ופילג את העולם.

התורה שואפת ללמד את האדם כיצד לנהוג. עומדות בפניו שתי אפשרויות: לנהוג כאחשורוש או לנהוג כמי שעומד במחיצת האלהים. על פי האפשרות השנייה, כאשר שותה האדם יין מומרצת מערכת העצבים, רגישותו מעוצמת, תחושותיו מתעוררות – אך הן נותרות ממושמות. מתעוררת בו כמיהה למשהו יפה ומקסים. האדם מצוי תחת לחץ רגשי; הוא רוצה לשחרר את המתח. הוא שר לריכונו של עולם: "אין מקדשין אלא על היין" (פסחים קו ע"א). מה עושה היהודי בליל הפסח כאשר הוא ממלא את הכוס הרביעית? האם הוא עוסק בשיחה בטלה וגסה? לא. הוא קורא את ההלל.

כיצד זה מסמלת הקשת את הברית שבין אלהים לאדם, ברית המבטיחה את הישרדותה של האנושות על פני האדמה? הקשת נראית בשל השתכרות והשתקפות קרני השמש בטיפות המים המצויות בעננים. אני מאמין שהקשת רבת האורות המופיעה בתוך הענן האפל מסמלת את יכולתו של האדם – אותו יצור נחות, מעורפל ומגוחך – לשקף את האור העל־טבעי הנמצל מן הבורא. האלהים ניצב לנוכח האדם, כשם שהשמש עומדת אל מול הענן. הוא מפתח באדם את היכולת להיענות אל המעשה החינוכי ומבטיח שבסופו של דבר יתרומם מקיומו הבהמי אל חיים של גאולה. האלהים איננו חפץ בהשמדת האנושות ושאר היצורים החיים, משום שעל אף ריחוקו מן הקב"ה, האדם מסוגל לגאול את עצמו באמצעות עלייה איטית לכיוונו של ריבון העולמים. גורלם של בעלי החיים כרוך בזה של האדם. אם יוכל האדם לשקם את עצמו, יינצלו גם בעלי החיים. את ישועת האדם לא ניתן לממש באמצעות התערבות על־טבעית. מעשה הגאולה מותנה ברצונו החופשי של האדם, המתממש באמצעות מאמציו לפתח את הכישרונות והכישורים שבהם נתברך. אם יוכל האדם להיגאל בפעולה על־טבעית, אזי תפקידו הוא סביל וחסר כל ערך; כל שיוכל הוא רק לזכות בחסד – כטענתה של הנצרות. אך הישועה דורשת תהליך חינוכי, והמורה איננו רק האלהים לבדו. האדם צריך לשתף פעולה עם האלהים כדי לרפא את הבריאה שמהותה נפגעה ונפגמה. בלא עזרתו של האדם לא ישיב האלהים את האיזון האבוד של העולם על כנו ולא יחליץ את האדם מתהומות הקלקלה והגסות שלתוכם נפל. על כן ירד ה' אל עולמו של האדם והציע לו ברית אשר תאחד את שניהם לכרי קהילה קיומית אחת.

יא) בראשית פרשת נח פרק ט

(כב) וַיֵּרָא חָם אֲבִי כְנַעַן אֶת עֲרוֹת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשֵׁנֵי אָחִיו בְּחוּץ:
(כג) וַיִּקַּח שָׁם וַיִּפֹּת אֶת הַשְּׂמֹלָה וַיְשִׁימוּ עַל שְׂכָם שְׁנֵיהֶם וַיִּלְכוּ אַחֲרָנִית
וַיִּכְסּוּ אֶת עֲרוֹת אָבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אַחֲרָנִית וְעֲרוֹת אָבִיהֶם לֹא רָאוּ:
(כד) וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן:

מתוך: ימי זיכרון – עמ' קכח-קכט

שרוי בשיכרות עמוקה, רבוץ במצב מאוס – כבעל עבירה גס ובעל תאוה, ומיד: "ויגד לשני אחיו בחוץ" – הוא העביר את הקול בכל המרחב לאמור: בואו וראו את נח בקלקלתו.

אין התורה רוצה כלל להצדיק את נח. פשיטא, נח נכשל בעוון חמור, אולם מצד שני הרי אסור לשכוח, כי עברו עליו ימים קשים – ימים של מבול, של אחריות לתיבה הנישאת על גלים זועפים ובתוכה האדם, החיה, העוף והבהמה של כל העולם. זה אך סיים מלאכתו הקשה בנטיעת הכרם הראשון לאחר המבול. לאחר כל התלאות האלה גברה עליו התאוה ושתה יין קצת יותר מדי. נח הגויס קצת בלגימת היין והשתכר – וכי מעט מסר נפשו כדי להציל את האנושות! וכי לא תרם תרומות רציניות למען העולם! בודאי שאברהם ומשה רבנו לא היו נוהגים כך. אולם בכל זאת ראוי היה נח שיעלימו את המקרה המביש שאירע לו ויימנע פירסום חרפתו ברבים! אכן כך נהגו כלפיו שם ויפת: "ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית... וערנת אביהם לא ראו". למה לא ראו שם ויפת את מה שראה חם! מפני שלא רצו לראות; מפני שרצו לכסות את ערוות אביהם, את טעותו ופחזותו. ועל שום מה רצה חם דווקא לראות! – "ארורים הרשעים שבכל מקום שנושאים עיניהם הם רואים דבר ערוה, שנאמר: וירא וכו'".

חם אין לו כל שייכות לשם וליפת בכל הנוגע לתפקיד של בניין העולם. הוא כלל לא הבין את המשמעות של "יחדיו" ולכן ארור הוא.

נשאלת השאלה: במה היה כל כך גדול חטאו של חם, עד אשר נח ראה לקלל אותו! מה דבר חמור כל כך עשה עד כדי להדגיש: "וירא נח את אשר עשה לו בנו הקטן"! חם ראה את אביו כשהוא ערום וסיפר את הדבר לשני אחיו – מהו החטא הגדול הזה!

התירוץ לכך הוא פשוט ביותר: חם רצה למצוא חסרונות ופגמים באביו, לגלות את ערוותו לעיני העולם כולו. צריך, לדעתו של חם, להראות לעולם, כי נח אינו צדיק כה גדול כפי שסבור העולם. אמנם הפסוק אומר "את האלהים התהלך נח" (בראשית ו, ט). אולם חם מעוניין להראות, שלא כך הדבר והוא עוקב אחריו. אולי יעלה הדבר ויגלה אותו בכישלונו, אולי ימצאהו בחרפתו. רוצה חם להוכיח, כי נח הוא צבוע ולא דווקא צדיק תמים. שנאת עם הארץ לתלמיד חכם היא שנאתו של אדם אשר איבד את אמונתו שלו עצמו, את תקוותו ואת הכוח של "וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק" (שם כב, ד). זוהי שנאה של עם הארץ לאיש הגבוה ונעלה ממנו, אשר לחייו יש מטרה ותכלית. זה הדבר שמטריד את ה"חם" שבתוך נשמתו המנושמת וגורם לו לחפש פגמים וחסרונות אצל נח. אין האדם בבחינת מלאך וכל אחד, ולו צדיק תמים, מוכרח לפעמים לחטוא. הנה שיחקה לו, למנוול, השעה וביום אחד מצא את אביו כשהוא שיכור ועירום – "וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה" (שם ט, כא). כל החרפה של חולשת האדם מתמצית בשמחת חם זו. "זה היום שקוינהו – מצאנו ראינו" (איכה ב, טז) – נח, מציל העולם ולכאורה צדיק, הנה הוא

יב) בראשית פרשת נח פרק ט

(כג) ויקח שם ויפת את השמלה וישומו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו:

מתוך: נפש הרב – עמ' רעב-רעג

יג) בראשית פרשת נח פרק י

(ח) וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ: (ט) הוא היה גבר ציד לפני ה' על פן יאמר כנמרד גבור ציד לפני ה': (יא) מן הארץ ההוא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחבת עיר ואת פלח:

מתוך: עמודו של עולם – עמ' קכז-קכח; מט

נמרוד

אמרפל מלך שנער, אשר לפי

חז"ל (עירובין נג ע"א) הוא נמרוד. "וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ" (בראשית י, ח). נמרוד היה לחם רב ניצחונות, "גבר ציד לפני ה'" (שם, פסוק ט). הוא הרחיב את מלכותו: "ותהי ראשית ממלכתו ככל... בארץ שנער; מן הארץ ההוא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחבת עיר ואת פלח" (שם, פסוק יא). כדרכו של כל שליט וכובש אדיד הוא בנה ערים חדשות וכך סייע לקידום התרבות החומרית והטכנולוגיה.

נמרוד "המריד את כל העולם כולו" כנגד מלכות ה' (עירובין נג ע"א). על פי חז"ל דור הפלגה היה שיכור מהצלחתו החומרית ומן הטכנולוגיה שפיתח. "הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים" (בראשית יא, ד), הבה ונוריד את הבורא מכסא מלכותו. האדם הוא המושל בכיפה ובעזרת שכלו יכבוש את היקום כולו. דור הפלגה היה להוט אחר הכוח. חז"ל אומרים כי לא אכפת היה להם על עובד שנפל ונהרג, בעוד שנפילת לבנה גרמה להם לצער (פרקי דרבי אליעזר, כד). הם אהבו את הכוח, השתכרו מן הכוח ודעתם נטרפה עליהם מן הרדיפה אחריו. אברהם לא הלך בעצת אנשי דור הפלגה (עבורה זרה יט ע"א) בראותו אותם משתוללים מזעם ולהוטים אחר הכוח עד כדי שיגעון.

חברה שאיננה מאמינה לשכל אדם יחס משלו אל החיים וכישרונות המיוחדים לו, מכתובה לאנשים כיצד לכתוב, כיצד לצייר, כיצד לפסל וכיצד לחשוב באורח מדעי. היא מאמינה בעליונותה של המכוונה על האדם, בעליונותו של החומר הדומם על פני הנפש החיה. גישה כזו מיוצגת על ידי דור הפלגה שקרא תיגר על ריבונו של עולם וביקש לכנות "מגדל וראשו בשמים" (בראשית יא, ד). הם החליפו את חוקי השמים בחוקים משלהם.

דחיית הנורמות המוסריות הופכת את האדם לחבר בחברה רודפת תענוגות או בחברה המאמינה כי עקרונותיה הם עליונים מכול. "היה העולם הולך ומתגלגל", אמר הרמב"ם, "עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו". אברהם אבינו, עמודו של עולם, הוא סמל היציבות והתמיכה.

פרשת נח: (ט,כג) ויקח שם ויפת את השמלה...ויכסו את ערות אביהם וגוי. ופרשיי, אין כתיב ויקחו אלא ויקח, לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת, לכך זכו בניו לטלית של ציצית. ויפת זכה לקבורה לבניו שטאמר אתן לגונן מקום שם קבר וכי. ועיייש בהמשך הפסוקים שכירך נח לבנו יפת ואייל, יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם, ופרשיי, שישרה שכינתו בישראל.

והנראה לומר בזה, דבי ענינים נפרדים המה, אטיקה ואטיקט, ** האטיקה מחייבת לאדם לעשות הטוב והישר אפילו כשהוא בינו לבין עצמו, ואין שמה בנייא אחרים הרואים אותו שישבחו אותו. ואדרבא, אפילו כשיש שם אחרים שיגנו אותו בעד מעשיו ויזלו בו, מכל מקום האטיקה מחייבת לו שיעשה את הטוב ואת הנכון. והאטיקט הוא ענין של יופי, התלוי בדעת בנייא, ומשתנה מזמן לזמן, וממדינה למדינה, ואין שמה חיוב לנהוג עפ"י אטיקט אלא בפני אנשים אחרים, והוא מטעם כבוד הבריות, שלא לזלזל בכבוד הזולת, ולעשות בפניו דברים שיתגנה בהם. וזה היה עיקר ההבדל שבין שם ויפת, ששם נתאמץ והתחיל בדבר כיסוי ערות אביו, אע"פ שלא היה שום לחץ מאחרים, כי הבין עפ"י אטיקה שמן הנכון לעשות כן, להציל את אביו מן הבושה. ולפיכך זכו בניו לטלית של ציצית, וע"י מנייא לאוי"ח (סיי חי ס"ק י"ג) בשם כתבי הארזייל, דמן הנכון ללבוש הטלית קטן בדוקא תחת בגדיו, ושרק חוטי הציצית יהיו מבחוץ וכי. ונראה לפרש, שלפיכך זכו בניו לטלית של ציצית, כלומר, שזכו לעשות מצוות בבגדים שאינם נראים וניכרים לשאר בנייא, כי אדרבא, הוא לובשם תחת בגדיו, כי שם הרי הבין היטב ענין אטיקה, שמחוייבים לעשות הטוב והנכון אפילו אין שם רואים, ואפילו אינו מן המקובל לפי נימוסי אותה המדינה באותו הזמן. אך יפת לא השתתף במצוה זו מפני שהבין מעצמו שכן הוא מן הנכון לעשות, אלא רק לאחר שראה שכן עשה שם, וששם יסתכל עליו בעין יפה אם ישתתף גם הוא במצוה זו של כבוד אביו, אז ורק אז סייע בידו, מפני שהאטיקט חייבה כן – באותו המעמד, ושכן הוא מן הנימוס. ועל כן זכו בניו לקבורה, שענינו ויסודו מטעם כבוד הבריות, וזוהי נמי כונת הברכה שבדכו נח, יפת אלקים ליפת, שהקביה נתן לו רגש של יופי ושל נימוס ושל אטיקט, אך השכינה תשרה בישראל, באהלי שם, דלהשראת השכינה לא מספיק באטיקט, אלא בענין שינהנו בנייא עפ"י האטיקה המוחלטת והישר הנכון. * מוסריות ** נימוס ודרך ארץ

יד) בראשית פרשת נח פרק יא
 (א) ויהי כל הארץ שפה אחת ודבָרִים אֶחָדִים:
 (ט) עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שִׁפְתַי כָּל
 הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפִּיצָם ה' עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ: פ'
בראשית פרשת בראשית - נח פרק ו
 (ב) וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֵת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה
 וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ:
מתוך: פרקים במחשבת הרב חלק ב- עמ' עז-עח [*תורגם מאנגלית]

דור המבול ודור ההפלגה

עשרת הדורות שמאדם עד נח הסתיימו בדור המבול ששם בראש מענינו את העונג ואת חדות החושים כמטרת החיים. האתגר הזה לפי הבנת הרמב"ם הוה את החטא של אדם וחוה בנטילתם את פרי העץ --"כי טוב העץ למאכל וכי תאונה הוא לעינים:" [בראשית ג, ו] וכאשר חטא ונטה אחרי תאוותיו הדמיוניות ותענוגות חושי הגופניים כמו שאמר כי טובה העץ למאכל וכי תאונה הוא לעינים, נענש שנשללה ממנו אותה ההשגה השכלית, ולפיכך המרה את הצווי אשר מחמת שכלו נצטווה בו: [רמב"ם מורה נבוכים א, ב - תרגום הרב יוסף קאפח]

חווית ההנאה האסתטית הינה חוויה ללא גבול, שמשתרע החוצה בלי הגבלה או משמעת. גישה כזו מתייחסת למוסר כאינו שייך ולגל המחסומים ולכל סמכות כמדכא. "אני עושה מה שממתחשק לי - את מה שנח לי." התחושה החולפת של הרגע העשוי היא היא העיקרי; ההשלכות העתידיות נדחות. העולם המערבי משתתף למכביר בפילוסופיה זו של דור המבול.

מערכת ערכים כזו מזמינה ריקבון מוסרי. קיין רצח את הבל, למך התגאה בפשעיו: "הֲאֵזְנָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי לְפָצְעִי וַיִּלְד לְחֵבְרָתִי:" [בראשית ד, כג] ובני הא-להים זלזלו בכל עקרונות המוסר בהפקעתם את נשי פשוטי העם לתענוגי מין - כמו שכתוב: "וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ:" [בראשית ו, ב] והם בצעו גם פשעים גרועים אחרים כפי שפירש רש"י על הפסוק הנ"ל: "אף צעולות צעל אף הזכר והבהמה:" חברה מוכתם כחיות-אדם אלימות טורפות משתוללות והפקרות מוסרית: "וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס . כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכָו עַל-הָאָרֶץ:" [בראשית ו, ב]. המבול היה בלתי נמנע.

עשרת הדורות שהיו אחרי דורו של נח הובילו לדור ההפלגה אשר סמלו הניסיון הנכשל לבנות מגדל בבל. עקרון הכוח ולא עקרון העונג הניע את

החברה - לשלוט על הטבע ואת כל אשר בו באמצעות טכנולוגיה - להמליך את האדם כבעל היקום, להסיר ריבונות ה' ולחסל את הזכרת הקב"ה ועבודתו מבני אנוש. מטרת אלה הגדירו את מניעוהם העיקריים.

הברת דור ההפלגה הייתה חברה מאורגנת אשר הצהירת על: "לֹא־כִסֵּה וְכִיעוּת כִּינִיָּהס:" [רש"י על בראשית יא, ט]. שדגלה בהתאמה מדכה של: "שְׁפָה אָחַת וּדְבָרִים אֶחָדִים:" [בראשית יא, א]. נמרוד, מנהיגם, היה לוכד נורא אשר לכד את נפשי דורו בתעמולה: "גבור ציד - כל לעתן של צריות כפיו והטען למרוד כמקום" [רש"י על בראשית י, ט] להילחם בדעת ה' ולהקדים את שאיפותיו האימפריאליסטיות - "וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל, וְאֶרֶץ וְאָפֶד וְכַלְנֵה, בְּאֶרֶץ, שַׁנְעָר:" [בראשית י, י]. המגדל מסמל את בקשתם: - "נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה:" [רש"י על בראשית יא, א]. הטכנולוגיה היתה מוערכת אצלם יותר מחיי אדם כפי שתואר במדרש: "אם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם אליו ואם נפלה לבנה אחת היו יושבים ובוכים:" [פדר"א, כד]. החברה והטכנולוגיה היו עקרי; והפרט האדם באשר הוא היו כלא חיוניים ובקלות ניתן לוותר עליהם.

דור המבול היה מלא שודדים ובוזזים - דור ההפלגה היה מורכב מחברה הנשלטת באופן הדוק, שבו האמונה והדעת היו מדוכאים וערכי חיי אדם היו פחותים ולא חשובים. (החברה הקומוניסטי הננו דוגמת דור ההפלגה). בחברות מהסוגים האלה התפרקות של העליונות המדינית הוא בלתי נמנע.

אברהם הציע גרסה חדשה לתכלית ומטרת האנושות. לא להתבוסס בתענוג והיהירות של כוח - אלא להדבק בה'. שמטרת האנוש הינה למצוא את הקב"ה ולהביע את רצונו. וכמו שהוא קדוש גם מוטל עלינו להיות כך, ואפילו אם נדרש מאיתנו משמעת, הקרבה וצמצום של ההתנהגות המותרת. התענוג והכוח הם תכונות מרכזיות באדם באשר הן ומגבילות אותו מלציית לסמכות עליון.

על האדם להודות ולהכיר במלכות שמים לשאוף לעשות רצון הבורא.

***ר' שלמה איתן הגה את התרגום לעברית**

טו) בראשית פרשת נח פרק יא
 (א) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:
 (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים
 ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ:
בראשית פרשת בראשית פרק ו
 (ב) ויראו בני האל-הים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בקרו:

מתוך: בית יוסף שאול – חוברת ד [תשנ"ד] – עמ' צד-צה

דור המבול ודור הפלגה

כמה מתבטא החטא של רשעי ארץ? האם בהיכנעות להמית הדם הרוחת של תאוות הבשר, תאוות הפרא של הבהמה החצופה שכארם? לא! מה הם רשעי הארץ? כמה חטא דור הפלגה? בתענוגים, הפקרות, שכרות ונהנתנות? לא! רשעי הארץ של דור הפלגה היו ההפך הגמור של בני הבשר שבדור המבול, עליהם נאמר "מכל אשר בחרו". בדור הפלגה החזיקו את עצמם כמשמעת ברזל, בסדר חסר גמישות. לדור המבול לא היה שום אידיאל, כל מה שחיפש הוא ליהנות מן החיים בבחינת אכול ושחה כי מחר נמות. לדור הפלגה כבר היה אידיאל של עבודה זרה, מפעל של כפירה חצופה: "ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים, ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ." (בראשית י"א, ד'). עלינו לערוך מחדש את סדר העולם, עלינו להנהיג סדר חברתי חדש. עלינו לשלוט בקוסמוס, ולארגן מחדש באופן יסודי את מלכות שמים. כדי לממש את האידיאל, היה עליהם לשעבד את הכל, לצוות על הכל מה לעשות ואיך לחיות, להפריע למשפחה, להרוס את החופש האינדיבידואלי, ולעשות את הכל חסרי ערך. "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" (יא, א). ערכם של בני אדם נמדד לא בקנה מדה של חשיבות רוחנית אלא לפי מספר הלבנים שהוא יכול לשאת לרומו של המגדל. "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. רשעי ארץ, אנשי דור הפלגה, הם יכולים להקריב את הכל אם הקרבן מוגש לעבודה זרה שלהם.

אנשי דור הפלגה הופכים לבריות חסרי רגישות נוקשים, שאין להם סבל-משותף עם החלשים ושום אהבה לעניים. הם זרים לרגשות היסודיים, רחמנות, חסד, עדינות. כדי להערים כמה לבנים על המגדל המטורף מסוגלים הם להקריב אלפי אנשים, את אושרם ואת חרותם. מספר המדרש (ראה פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ד): "ויהי כאשר תיפול לבינה מידם ותישבר, ויבכו כולם עליה, וכאשר יפול אדם וימות, אין מביט אליו מהם."

טז) בראשית פרשת נח פרק יא
 (כו) ויחי תרח שבעים שנה ויולד את אברם את נחור ואת הרן:
 (כז) ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם את נחור
 ואת הרן והרן הוליד את לוט:
 (כח) וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור פשוים:
 (כט) ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי
 ושם אשת נחור מלפה בת הרן אבי מלפה ואבי יספה:

מתוך: מן הסערה – עמ' פ

אברהם לא יכול היה להוציא לפועל את שליחותו ההיסטורית בלא השתתפותה של שרה. שניהם הופיעו יחדיו בתולדות עם ישראל. כאשר התורה מזכירה את אברהם לראשונה, היא ממהרת להודיענו כי אברהם נשא את שרה לאישה (בראשית יא, כו-כט). עם מותה של שרה הגיעה מנהיגותו של אברהם לירי גמור. ביתו של אברהם הועבר לרשותו של יצחק, יחד עם אוהלה של שרה שהגיע לידיה של רבקה. אברהם מבכה את שרה אך גם מתאבל בשל העובדה שמעתה יהיה עליו לסגת מפתח האוהל אל אתוריו האפולויים.

יז) בראשית פרשת נח פרק יא
(לא) וַיִּקַּח תִּרְחָא אֶת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן הָרֶן בֶּן בְּנוֹ
וְאֵת שְׂרֵי כְלָתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאוּר כַּשְׁדִּים
לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם

מתוך: עמודו של עולם – עמ' סא-סו

אברהם ותרח

רש"י (בראשית יב, ב) מדגיש את ניתוק קשרי המשפחה:

"לך לך טארעד" – והלא כבר יצא משם עם אביו וזבא עד לחרון

אלא כך אמר לו: התרחק עוד משם וצא מבית אביך.

הערתו של רש"י מתייחסת לשאלה שהעסיקה כבר את פרשני ספרד. נראה שאברהם עזב את אור כשדים עוד קודם שנאמר לו "לך לך". שני פסוקים קודם לצייוי זה אנו קוראים:

ויקח תרח את אברהם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו

אשת אברהם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו

עד חרון וישבו שם (בראשית יא, לא).

רש"י מנסה לפתור את הקושי על ידי ארגון מחדש של משמעות הפסוק י"ד כך מארצך וממולדתך ומבית אביך". דומה שרש"י מבקש מאתנו להדגיש את המילים "ומבית אביך", כמדברות בבית שנוסד מחדש בחון. הפסוק, אליבא דפירושו של רש"י, צריך שיתבאר כך: "לך לך מבית אביך, אשר נוסד בידי תרח בחון, ועל ידי כך תרחיק עצמך עוד יותר מארצך וממקום מולדתך (הוא אור כשדים)".

ר' אברהם אבן עזרא (בפירושו לבראשית יא, לא) איננו מסכים עם פירושו של רש"י. הוא קובע כי "אין מוקדם ומאוחר בתורה", וכי "פרשת לך לך" שאמר השם לאברהם קודם זה הפסוק שהוא "ויקח תרח". לפי האבן עזרא יש למקם את הצייוי "לך לך" לפני "ותהי שרי עקרה אין לה ולר" (בראשית יא, ל). שרי הייתה עקרה באור כשדים, אך בכנען תזכה ללדת. ובעקבות זאת – "ויקח תרח את אברהם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברהם בנו ויצאו אתם מאור כשדים". מעשה זה היה לאמיתו של דבר תגובה על הצייוי הא-להי לעזוב את אור כשדים וללכת ארצה כנען. לא הייתה שום סיבה ליציאת תרח מאור כשדים. הוא היה שם אורח ידוע ביותר, בן לבית המלכות, אדם שרחשו לו כבוד גדול. מדוע זה יעזוב אדם לפתע את ארץ מולדתו ויצא ממנה בלא כל סיבה נראית לעין? על כן אומר האבן עזרא כי תרח יצא כתגובה על הצו "לך לך" שכוון אל אברהם.

לפי האבן עזרא כך יש להבין את הפרשה המשוחזרת:

ותהי שרי עקרה אין לה ולר (בראשית יא, ל), ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה. ואברכה מברכיד ומקללך אור ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם יב, א-ג). ויקח תרח את אברהם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברהם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרון וישבו שם. ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחון (שם יא, לא-לב). וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בנצתו מחרון (שם יב, ד).

אם נקבל פרשנות זו, יעלה בידנו לפתור חידה נוספת. חז"ל קבעו כי תרח חזר בתשובה וקיבל עליו את הדת החדשה שבנו הטיף לה (מדרש הנחומא, שמות יח). זאת למדו מן הסיפא של הפסוק שנאמר לאברהם: "ואתה תבוא אל אבתך בשלום תקבר בשיבה טובה" (בראשית טו, טו). אם היה תרח עובר אלילים ואברהם המונותאיסט, מי שהכריז על האמונה החדשה בא-ל אחד שאינו נראה, כיצד יכול הפסוק לומר כי אברהם יצטרף אל אבותיו בשלום? המסקנה שיש להסיק מפסוק זה היא כי תרח חזר בתשובה עוד בימי אברהם. עם זאת, חסרים אנו את הסיפור על אודות שלב זה בחייו של תרח, על אודות הרגע המדויק שבו הבין את חוסר התועלת של דרך החיים האלילית, את האבסורדיות שבתרבות הפנאנית כולה. מתי אירע הדבר?

על פי המדרש, תרח הוא זה שהוריע למלך נמרוד על אברהם אשר ניפץ בגסות את פסילי אליליהם המקורשים (בראשית רבה לת, יג). היה זה תרח שביקש להוציא להורג את אברהם מנתן הפסילים, ולולי התערבותו הפלאית של ריבונו של עולם היה עולה בידו להגשים תכנית מרשעת זו. תרח התנגד מרות לדעינותיו המהפכניים של בנו, המרד שמרד אברהם בחברה ובסדר המקובל. תרח שנא את אברהם במידה כה רבה עד שהוקיע אותו וחבר למבקשים להוציאו להורג. לאחר מכן – ואינני יודע כמה זמן ארכו הדברים – גילה תרח את האור והבין כי אברהם צדק והחברה היא ששגתה. תרח נוכח לדעת שחייו היו משגה,

כי חיים המוקדשים לעבודת אלילים, לפילוסופיה אכזרית, לרעיונות העומדים בסתירה לעקרונות הבסיסיים של ההגינות, חיים אלו היו בכחינת בזבז מוחלט. היה זה שינוי אדיר שחל בתרח.

מה עודד את תרח לפעול בדרך כה משונה? מה הביע אותו לעזוב את מקום מושבו, לעקור את בני ביתו ממקומם, לזנוח את חיי המותרות, הנוחות, המוניטין, ההשפעה והכוח, ולהיעשות לנווד, מהגר, ארמי אוכל? ודאי שהמהפך הגדול הזה כמחשבתו של תרח הואץ בידי ספקות, בחינת לב עצמית והערכה מחודשת. בקצרה, מהפכה תודעתית של בעל תשובה היא שהביאה אותו להחליטה לעזוב את אור כשדים ולצאת במסע אל הארץ חסרת התרבות שבה תכנן להתחיל את חייו מחדש.

ה' ציווה על אברהם לצאת מאור כשדים לאחר שעל תרח עבר השינוי הגדול והדרמטי, ולאחר שזה החליט לזנוח הכול ולצאת אל עולם חדש. קשה לוודא אם אכן ידע תרח על המפגש של אברהם עם האֱלֹהִים, דבר שהתרחש מתחת לרקיע ודוע הכוכבים בשדותיה הפוריים של אור כשדים. באותה מידה קשה להשיב על השאלה אם סיפר אברהם אי פעם לאביו על הצו שהורה לו האֱלֹהִים בדבר מסע אל ארץ לא ידועה. לאמיתו של דבר, כל זה אינו שייך לעניין. חשוב הוא הצירוף שבין ההתגלות לבין הרצון החופשי. כאשר ניתן הצו של "לך לך" ואברהם החל באריות מטלטליו, הוא גילה להפתעתו הרבה כי אמתחותיו של אביו כבר הוכנו זה מכבר למסע. אב וכן, שעד כה עמדו זה מול זה בעוצמה כמאבק מוסרי, עשו יד אחת ויצאו יחדיו אל המסע הגדול לכיוון כנען, הרחק מעריה ההומות של ארץ הכשדים, הרחק מן הארץ המפותחת עד מאוד, הרחק מסודרי חברה מושכי לב, טאורגנים היטב וממושמים.

הרמב"ן (בראשית יב, א) קורא תיגר על עמדתו הפרשנית של אבן עזרא: ואיננו נכון, כי אם היה כן היה אברהם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האֱלֹהִים, ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו, והכתוב אמר (בראשית יא, לא) ויקח תרח את אברהם בנו, יורה כי אברהם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען.

נראה לי כי ניתן להשיב על קושיה זו בנקל. התורה מעוניינת במהפך שחווה תרח יותר מאשר בציות שציית אברהם לדבר ה'. הסיפור הגדול מכול על אודות בעל התשובה מסופר כפסוק שראשיתו ב"ויקח תרח" – החלטתו הספוגטנית לזנוח כל מה שאהב וכל עמדה שהגן עליה, השינוי מעובר אלילים לחבר כאחווה

האברהמית. הגירתו מאור כשדים היא עלילה מופלאה אשר התורה מקדישה לה מילים ספורות בלבד. אברהם יצא כשירו על העליונה; הוא שכנע את אביו שלו בצדקת דרכו.

לדעתו של הרמב"ם, עמדותיו של הכן אינן צריכות להיות מושפעות מן העובדה שאביו הוא אדם מושחת. "אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבר ומתיירא ממנו" (הלכות סמרים פ"ו ה"א). אברהם בא אל אביו, סיפר לו על הצו האֱלֹהִי ושיתף אותו בסודו. תרח הגיב ככל הנראה בהתלהבות, כך שאברהם הבין מיד כי תרח מצוי היה בתהליך של שינוי, שהוא עומד לעזוב לא רק את אור כשדים הפיסית אלא גם את רעיונותיה, טקסיה, גיטניה ומנהגיה. כיוון שאברהם חייב היה לכבד את אביו ולירא ממנו, ראג שהמתבוננים בהם יסברו כי מי שיום את הצעד הזה לא היה הוא אלא תרח.

כבר נשכח מאתנו כיצד יש לכבד אב ואם. כיבוד הורים, כמוכן, מתבטא בסיוע המושט להם. אם הם עניים, יש להעמיד לרשותם קצבה. אם הם תשושים, עלינו לסייע להם ללבוש את מעיליהם או להוציא אותם לטיול ביום יפה. אך לא זה טיבו של כיבוד הורים יהודי; זה הוא כיבוד אב בנוסח עשו. כשהיה יצחק אבינו רעב, הכין לו עשו ארוחה טעימה. מתן עזרה פיסית הוא עניין חשוב, אך חשיבותו משנית; חשוב באמת הוא היחס הנפשי.

ראשית לכול, על האדם לנהוג באדיבות ולהגן על הוריו מפני פגיעה, השפלה, עלבון והתעללות. האדם הזקן חש עלבון על נקלה. הוא רגיש, לעיתים אף רגיש יתר על המידה. אברהם ראג לכך שתרח לא יחשוב כי אברהם הוא כעת ראש המשפחה, ועל כן גלגל את הדברים כך שכל מי שהתבונן בהם כשהם עורכים סידורים והכנות לקראת היציאה לדרך יסבור כי הייתה זו החלטתו של תרח. תרח היה הרמות הראשית; הוא נתן את ההוראות והוליך את השיירה; אברהם נותר ברקע. התורה לא תיארה את הדברים כפי שהתרחשו באמת – כשאברהם הוא המניע, המפקח, המנהל, האדם שאליו הופנה דבר האֱלֹהִים ומי שהביא את המשפחה לצאת מאור כשדים – כיוון שהתורה מעוניינת שמעשיו של אברהם ישמשו לנו כדוגמה לדרך של התנהגות. ההיסטוריה היהודית היא היסטוריה של מוסריות, של אידאליים המתגלמים ברמויות אנושיות. חשוב לנו לדעת כיצד נהג אברהם לנוכח אביו.

תרח חש במשיכה המסתורית שמפעילה ארץ הקודש על אלו התרים אחרי משמעות וטעם לחיים והמבקשים אחר האֱלֹהִים. כי "אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען" (רמב"ן בראשית יב, א). אך, כידוע, למרות כוונותיו הטובות, למרות חרטתו והאומץ שהפגין בעת שעזב את ביתו בדרכו לארץ רחוקה, הדבר לא עלה בידו. תרח לא השיג את ייעודו; הוא התיישב בחרן ונפטר שם. אברהם המשיך את המסע לארץ כנען והגשים את החזון. למרות השינוי שחל בו, תרח לא הצליח לשנות את אישיותו לחלוטין. עדיין נותרו בו פחדים וספקות. הוא היה חסר ביטחון הנע ונד בין שתי עמדות. תרח חסד את התכונה הנועזת שבנו ניחן בה. הוא לא ידע את התשובה – "הנני".